

/ПРИКАЗИ

Др Борис БЕГОВИЋ*

Colander, David, Craig Freedman. 2019. *Where Economics Went Wrong: Chicago's Abandonment of Classical Liberalism*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 267.

Ово није прва књига о томе у чему то греша економска наука и на којој је то скретници донета погрешна одлука која је довела до пропасти те науке, ако је та делатност уопште наука. Такође, ово није ни прва књига о Чикашкој (економској) школи нити је нова теза да је управо та школа поспешила поменути наводну пропаст економске науке. Међутим, ово је прва књига у којој се Чикашкој школи приписује да је издала (иако се у наслову употребљава умеренији термин, напустила) класични либерализам. Занимљива, готово контраинтуитивна теза, имајући у виду да већина академског света из области друштвено-хуманистичких наука данас поистовећује Чикашку школу са економским либерализмом и са, за многе озлоглашеном, идеологијом неолиберализма.

У чему се огледа та издаја? Према мишљењу аутора – то постаје јасно већ на самом почетку књиге – све се у основи своди на две ствари: методологију и начин расправе. Пре свега, сматрају они, Чикашка школа је напустила начело класичног либерализма о пуној раздвојености позитивне, вредносно неутралне анализе, с једне стране, и нормативне анализе, с друге стране. Другим речима, нарушено је начело пуне раздвојености (непробојним зидом, *firewall*) економске науке и економске политике. Ту се већ назире први проблем анализе изнете у

---

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, begovic@ius.bg.ac.rs.

овој књизи. Шта је то класични либерализам? Који то аутори спадају у ту школу? Да ли њих као школу дефинише заједничка методологија или, можда, идеологија, будући да либерализам подразумева скуп одређених вредносних начела, пожељних исхода? Аутори књиге се нису јасно одредили о том питању, али се може приметити да се њихова анализа односи на увиде великана класичне економске теорије, пре свих Адама Смита (*Adam Smith*) и Џона Стјуарта Мила (*John Stuart Mil*). То би, последично, значило да је у питању методолошка блискост, која је уочљива нарочито у наводном непробојном зиду који раздваја економску науку и економску политику. Међутим, онда из тог круга великана није оправдано искључити Дејвида Рикарда (*David Riccardo*), будући да је, како се с правом напомиње у литератури (Johnson 2020), управо он уклонио тај непробојни зид. Пре свега, тако што је своје препоруке за економску политику које се односе на слободну међународну трговину изградио на сопственим теоријским налазима о компаративним предностима земаља у међународној размени.

Следећи проблем анализе произлази из тога што аутори сматрају да је поменута раздвојеност пожељна и да је економска наука, односно, из другог угла посматрано, економска политика, кренула погрешним путем када је уклоњен тај непробојни зид (онакав какав је постојао у Милово време) – када је економска политика постала нормативни део економске науке. Имплицитно, аутори заговарају, као начин оздрављења економске науке, враћање таквог непробојног зида у данашње доба. У том погледу се може јавити проблем због тога што се економска наука из доба класичне школе, закључно са Милом, и данашња економска наука методолошки знатно разликују, чак и више него ондашња и савремена привреда. За протеклих 150 година, од Миловог времена, много штошта се променило. За почетак, управо су се крајем XIX века догодила маргиналистичка револуција, коју је пратила одговарајућа смена страже: уместо класичне економске науке, на сцену је ступила неокласична, која је са класичном имала далеко мање методолошке везе него што то префикс „нео“ означава. Уз све модификације и допуне, основна неокласична парадигма и данас чини фундамент оног што се с правом назива матицом савремене економске науке. Управо та парадигма је омогућила да академски економисти данас боље објашњавају свет који их окружује, да далеко боље разумеју понашање привредних субјеката него што су то чинили економисти у XIX веку. Свиђало се то

неком или не, економска наука је (методолошки) напредовала.¹ Дакле, непробојни зид данас не мора да буде пожељан као што је био у XIX веку. Тим пре што аутори нису доказали да је непробојни зид у то време био супериорно решење са становишта економске политике. Штавише, најзначајнији пробој тог зида, Рикардово заговарање слободне међународне трговине, засновано на његовој теорији компаративних предности, био је један од највећих искорак тог времена у домену економске политике. Управо је тај искорак допринео преласку човечанства из ере стагнације у епоху одрживог привредног раста и привредног напретка до тада незабележеног у људској историји.

Проблемима анализе у овој књизи ту није крај. Следећи проблем се јавља у вези са увидом да је управо Чикашка школа напустила начело класичног либерализама о потпуној раздвојености позитивне, вредносно неутралне анализе, с једне стране, и нормативне анализе, с друге стране. То, једноставно, није тачно. Аутори у књизи износе обиље доказа да се то напуштање догодило далеко раније, практично уз успон неокласичне економске теорије, праћен њеном кодификацијом, повезаном са Маршаловим (*Alfred Marshall*) опусом, и уз успостављање економике благостања као дисциплине економске науке, што је Пигуово (*Alfred Cecil Pigou*) постигнуће. Управо је економика благостања, заснована на валрасијанској теорији опште равнотеже, послужила као научна основа за економску политику намењену максимизацији друштвеног благостања. Једноставно, пожељне су све оне мере економске политике којима се, на научној основи – не само на основу утисака, парцијалних сазнаја, резултата дебата и томе слично – максимизује друштвено благостање. Тиме је отворена пандорина кутија државне интервенције, будући да се од тада та интервенција могла научно оправдати – исто као и научни социјализам.

Та пандорина кутија је пуштена у пуни погон са академским и политичким успоном Кејнса (*John Maynard Keynes*) и настанком кејнсијанизма. Реч је о томе да је основна порука кејнсијанаца да слободно деловање тржишта не може да обезбеди економски успех, не може да се супротстави рецесији, већ је напротив ствара, и да је стога потребна широка

---

¹ Још средином прошлог века, један од великана Чикашке школе је записао: „Међутим, класична економска наука данас је постала нешто попут супститута класичних језика. Можемо, али не морамо да увећамо своју ерудицију, али обично закључујемо да мало шта можемо да научимо на методолошком плану од класичне економске науке“ (Stigler 1949, 25).

државна интервенција, углавном усмерена на управљање агрегатном тражњом, будући да се недостатак тражње сагледава као основни узрок стагнације.

Златно доба кејнсијанизма у деценијама после Другог светског рата у исто време је било, показују аутори, и кулминација разгранате државне интервенције, и то управо интервенције засноване на научним доказима, на налазима сада већ увелико математизоване економске науке и њене и даље доминантне неокласичне теорије. Оно што је кејнсијанизам био на макроекономском плану, захтевајући, на научној основи, фискални дефицит како би се обезбедила додатна агрегатна тражња, на микроекономском плану била је теоријска концепција несавршеног тржишта. Њени налази о различитим видовима те несавршености (екстерни ефекти, јавна добра, несавршена информисаност итд.) стварају научну, теоријску основу за државну интервенцију са циљем да се те несавршености коригују.

Но, да ли су ти помаци у економској науци били одлучујући за висок ниво и распрострањеност државне интервенције у САД, као првој земљи капитализама, у деценијама после Другог светског рата? Аутори у књизи пружају обиље информација о томе да они нису били одлучујући и јасно стављају до знања шта је пресудило. То је био успех државне интервенције у опоравку земље од Велике депресије (1929–1933), добра организација државних послова којом је добијен Други светски рат и репутација ефикасне државе у Хладном рату који, ако ништа друго, Америка није губила. Међутим, независно од тога шта је имало одлучујући утицај на распрострањеност државне интервенције, извесно је да су економика благостања и кејнсијанизам из угла економске науке то омогућили, односно да су пружили научно образложење за њу. Другим речима, ако је неко у том погледу издао либерализам у синтагми „класични либерализам“, онда су то били Пигу и Кејнс, а после њих Самјуелсон (*Paul Samuelson*) – дакле, нико из Чикашке школе.

Без обзира на то што сада постаје јасно да су аутори овом књигом промашили мету коју су сами нацртали, отварају се нова питања, односно израћају нови проблеми из њихових увида. Попут оног повезаног са синтагмом „класични либерализам“. Са методолошког становишта, јасно је да аутори имају у виду класичну економску теорију, односно политичку економију, како се она тада називала. То што су њени представници имали разумевање за идеологију либерализма, неки више, неки мање, нема утицаја на њихову економску методологију. Наравно, један од њих, Мил, свакако спада у најзначајније филозофе либерализма. Међутим, уколико се пређе на терен идеологије, односно политичке филозофије, израз класични либерализам у САД, где је књига писана

и објављена, има сасвим друго значење. Употребљава се, пре свега, као дистинкција, као израз којим се скреће пажња да није реч о либерализму који у савременој Америци представља синоним за политичку левицу. Понекад се, како не би било забуне о либерализму у класичном смислу речи, у САД говори о либертаријанизму, мада између либерализма XIX века и либертаријанизма свакако постоје значајне доктринарне разлике.

Следећи проблем произлази из налаза аутора књиге да отпор класичног либерализма према државној интервенцији, односно његово заступање идеја слободног тржишта, не произлази из његових научних налаза, увида економске науке, већ из здраворазумске скепсе према административним капацитетима тадашњих државних власти да управљају привредом. Тај налаз није образложен, односно у његов прилог није понуђен ниједан доказ. А осим тога је контраинтуитивно тврдити да је одбојност према државној интервенцији мислилаца који себе сматрају либералима, за које слобода, економска или политичка, сама по себи представља вредност, заснована искључиво на њиховој сумњи у делотворности те интервенције. Оно што је контраинтуитивно не мора неминовно бити нетачно, али треба веома пажљиво доказати да то није тако.

Наравно да није спорно да се Чикашка школа сврстава, на нормативном плану, у школу која високо вреднује слободно тржиште и његову способност да обезбеди ефикасну алокацију ресурса. Онда се, међутим, поставља питање у чему је то Чикашка школа напустила либерализам класичних либерала и њихово заступање идеје слободног тржишта. Из књиге произлази да је то начин на којих је Чикашка школа дошла до те своје нормативне позиције. За разлику од класичних либерала, Чикашка школа је до ње дошла на основу налаза економске науке.

Аутори, међутим, сами пишу да је Чикашка школа изазвала контрареволуцију у свету економских идеја. У том смислу, аутори нуде тезу да је Чикашка школа само реакција на револуцију која је омогућила доминацију идеје државне интервенције у послератном свету, пре свега у САД, и то на научним основама. Остаје нејасно због чега онда контрареволуција не би могла или не би требало да буде на истим (методолошким) основама.

Занимљиво је, међутим, питање да ли је или барем у којој мери чикашка контрареволуција заснована на научним основама. Аутори доста пажње посвећују идеолошкој опредељености водећих економиста чикашке школе, који су се успротивили јачању државне интервенције и, како су они сматрали, напредовању социјализма у свету. Окупљени

у друштво „Монт Пелерин“ (*Mont Pelerin*),² основано 1947. године под одлучујућим утицајем Фон Хајека (*Friedrich von Hayek*), они су се декларисали као идеолошки заговорници слободе – политичке, грађанске и економске слободе поставили су високо на лествици својих вредности. У том погледу нема разлике између њих и либерала XIX века. Научни радови најзначајнијих представника Чикашке школе нису представљали основу за њихово идеолошко опредељење. Научни допринос Фридмана (*Milton Friedman*) методологији економске науке и квантитативној теорији новца, на пример, није био одлучујући за његов негативан однос према државној интервенцији. Као што ни Стиглеров (*George Stigler*) научни допринос теорији цена и теорији олигопола или његов теоријски став о егзогености преференција, као ни његов методолошки став о обавези емпиријског тестирања теоријских хипотеза не представљају основу за његово опредељење у прилог слободе. Аутори књиге, једноставно, нису успели да покажу да постоји веза између теоријских и методолошких доприноса Чикашке школе и њеног начелног опредељења против државне интервенције.³

Следећи елемент који аутори књиге пребацују Чикашкој школи, следећа „издаја“ класичног либерализма, односи се на начин расправе. Док је, према мишљењу аутора, класични либерализам упућивао на расправу чија је сврха проналажење истине, можда више на расправу ради расправе – Миловим речима, „расправа зарад небеса“ – циљ расправе за Чикашку школу је само победа њихових идеја. Дакле, уместо кубертеновског „важно је учествовати“, Чикаго се определио за „важно је побеђивати“.

Можда је највећа вредност ове књиге то што њени аутори нуде обиље материјала из историје Универзитета у Чикагу и саме Чикашке школе, на основу којих се може закључити због чега је за ту школу било важно побеђивати. Укратко, због тога што су у односу на водеће америчке универзитете, оне обрасле бршљаном, Чикажани врло дуго били аутсајдери. Што су их универзитетске аристократе сматрале сиромашним рођацима из провинције, па се Чикаго срчано борио за своје место под сунцем. У књизи се јасно ставља до знања да је такав при-

² Погрешан, енглески изговор француског назива планине на обали Женевског језера на којој је одржан први састанак означава друштво, за разлику од географског појма.

³ Тешко да је увид да је „Врховни циљ западног света [...] развој појединца: стварање највећег подручја за личне слободе појединца и с тим повезаног подручја личне одговорности“ (Stigler 1975, 285) производ било какве економске анализе. То је јасан идеолошки став.

ступ расправи Чикаго прихватио далеко пре него што се тај универзитет профилисао као седиште либералне економске школе, пре него што је настала Чикашка школа какву данас познајемо.

Међутим, тај начин расправе – важно је победити – независно од тога да ли се неком допада или не, у економску науку и расправу о економским политикама ушао је далеко пре него што је оформљена Чикашка школа. Свакако је тешко пронаћи зачетника таквог приступа, али је јасно да је Кејнс своје можда најпознатије дело (Keynes 1920) написао да би победио у области економске политике, да би његове препоруке у погледу немачких послератних репарација биле прихваћене, при чему је оне који се с њим нису слагали описивао бираним ружним речима. Није то била расправа зарад небеса него ради победе без остатка. И то не победе у академској, научној расправи, него победе у домену економске политике. У то доба град Чикаго није био познат по Чикашкој школи, она још увек није ни постојала, него по предводницима свеобухватног кршења управо успостављене прохибиције и бираним методима решавања њихових међусобних несугласица.

Можда су аутори у својој оцени чикашког приступа и начела „важно је победити“ у глави имали једног од водећих економиста Чикашке школе – Џорџа Стиглера.⁴ Бриљантан, екстровеертан, заједљив, речит, жесток у расправи – Стиглер је за многе био и остао симбол Чикашке школе. Но, његове (жесточе) расправе су биле пре свега повезане са економском науком и неокласичном теоријом коју је непоколебљиво бранио. Таква је, на пример, расправа (Stigler 1968) о постојању тзв. Х-неефикасности (Leibenstein 1966), у којој се показало да Стиглер није у праву, будући да је (чикашка) економска теорија ту врсту неефикасности касније прихватила уз малу терминолошку измену – сада се назива производном неефикасношћу. Његове расправе су се у далеко мањој мери тицале економске политике. На пример, одлучујући ефекат на промену америчке антимонополске политике, то јест политике заштите конкуренције, имао је други Чикажанин – Роберт Борк (Bork 1978).⁵

⁴ Изабрани Стиглерови чланци сабрани су у зборнику који је објављен неколико година пре његове смрти (Leube, Gale Moor 1986).

⁵ Чикашки приступ расправи о економским политикама првенствено је карактерисала заједљивост, пре него агресивност. Позната је анегдота о Фридману који је при посети некој од латиноамеричких земаља седамдесетих година прошлог века на путу са аеродрома ка граду угледао групу радника како копају користећи лопате и своје домаћине упитао због чега за земљане

Милова „расправа зарад небеса“ карактеристична је за филозофске расправе. Мил јесте био свестрани великан, али је ипак пре свега био филозоф. Економисти другачије приступају расправи и чини се да је та промена повезана са успоном неокласичне економске теорије, а само појачана са инсистирањем на емпиријском тестирању теоријских хипотеза. Независно од тога када је приступ „важно је победити“ превладао, а то је свакако било пре него што је оформљена Чикашка школа, питање на које аутори нису одговорили гласи: а због чега је то лоше? Да ли је такав приступ расправи заиста разлог пропасти економске науке? Ако јесте, због чега је то тако? Одговоре на та питање читалац не може да пронађе у књизи у чијем наслови се тврди да је нешто труло у држави економској. Читалац не сазнаје шта је то заиста труло, још мање како је иструлело.

Добро, било како било, шта је онда излаз, према ауторима књиге? Економску политику треба раздвојити од економске науке, као што је то (наводно) већ био случај у XIX веку. Дакле, за добру економску политику су потребни креативно размишљање и неоптерећеност налазима економске науке. Потом се у књизи нуди списак аутора који спадају у оне који су већ остварили тај идеал. Иако су на том списку два нобеловца, највећу пажњу читаоца ипак привлачи Родрик (*Dani Rodrik*). Он је вероватно најближи идеалу који се заговара у овој књизи. Реч је о креативном, бистром и духовитом аутору, богатог опуса. На први поглед, он је еклектичар који је спреман да размотри и прихвати сваку идеју о економској политици која у конкретним условима можда може да да добре резултате. Међутим, када почнете помно да пратите његове радове, неминовно се учача једна једина конзистентност – антилиберализам. Све оно што има призив слободе, слободне трговине, слободног протока робе и капитала, слободног формирања курса валута, слободног усклађивања понуде и тражње, све то није добро. Потребна је контрола. Каква?

Родрик константно нуди бретонвудски модел, онај који је у светској привреди владао до краја шездесетих и почетка седамдесетих година прошлог века (Rodrik 2011). Укратко: златни стандард долара као резервне светске валуте, фиксни курсеви националних валута у односу на долар, високе царинске и нецаринске баријере и пуна контрола капиталних токова. Доказ пожељности модела: тада су САД и земље за-

---

радове не користе механизацију. На одговор домаћина да коришћењем лопата обезбеђују већу запосленост уследио је легендарно Фридманово реторичко питање: „А зашто им онда не дате кашике?“

падне Европе бележиле високе стопе привредног раста. Зашто се тај модел распао? Нема објашњења. Али се осећа благи додир носталгије: некад је било далеко боље.

Заиста, како су биле добре оне шездесете године прошлог века! Тада су Кинези током културне револуције масовно убијали једни друге, производећи једино храну довољну да преживе они који избегли стрељање, Индуси су масовно умирали од глади, источна Европа је била под совјетском чизмом, а латиноамерички народи под чизмама војних хунти, не производећи практично ништа. Да се можда нешто није променило од тог доба? Одговор је недвосмислен, и то уопште не залазећи у налазе економске науке који пружају довољно аргумената у прилог напуштања златног стандарда, успостављања флексибилног курса основних валута и слободне трговине. Да можда то што Америка више не расте оном стопом раста као некад, а и западна Европа нешто шепа у том погледу, није више него компензовано високим стопа раста земаља поменутих на почетку овог пасуса? Толико о Родриковом доприносу.

Међутим, аутори књиге, тешко уздрмани носталгијом, према свему судећи не желе повратак у Родрикове шездесете године прошлог века, они би да се свет врати право у XIX век. У доба свеprisутног биметалног, ако не златног стандарда, у време мале државе и њене интервенције, ниских пореза и јавне потрошње и скученог бирачког права, уз међусобна надметања (поштеног, све до Великог рата) метропола за све више колонија и, наравно, филозофских расправа о економској политици – зарад небеса. Баш је то било лепо време. Једини проблем је што је оно неповратно прошло, допадало се то неком или не.

Ова књиге читаоца може да подсети на „Поноћ у Паризу“. Сјајан филм Вудија Алена у коме главни јунак, згађен материјалистичком, за неке неолибералном данашњицом, на таласу носталгије за париским двадесетим годинама прошлог века, на магичан начин одлази у то доба, са Хемингвејем, Далијем, Фицџералдом, Буњуелом, Пикасом, Матисом и сличнима по бистроима, само да би тамо сусрео неког из тог времена ко жели да се врати у још раније доба. Носталгија нема границе. Но, то је само леп филм и тако нешто може да се деси само на филму. А када прочитате књигу из економских доктрина у којој се озбиљно предлаже повратак у стари добри XIX век, буде вам жао што Вуди Ален није писао ништа из те области. Бар би било забавније.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bork, Robert. 1978. *The Antitrust Paradox: A Policy at War with Itself*. New York: Basic Books Inc.
- [2] Johson, Marianne. 3/2020. Where Economics Went Wrong: A Review Essay. *Journal of Economic Literature* 58: 749–776.
- [3] Keynes, John Maynard. 1920. *The Economic Consequences of Peace*. London: Freeland Press, 2017.
- [4] Leibenstein, Harvey. 3/1966. Allocative Efficiency vs. X-Efficiency. *American Economic Review* 56: 392–415.
- [5] Leube, Kurt R., Thomas Gale Morre (eds.). 1986. *The Essence of Sigler*. Stanford: Hoover Institution Press.
- [6] Rodrik, Dani. 2011. *The Globalization Paradox: Why Global Markets, States, and Democracy Can't Coexist*. Oxford: Oxford University Press.
- [7] Stigler, George J. 1949. The Classical Economists: An Alternative View. 25–36. *Five Lectures on Economic Problems*, London: Longmans & Green.
- [8] Stigler, George J. 2/1975. The Goals of Economic Policy. *Journal of Law and Economics* 18: 283–292.
- [9] Stigler, George J. 1/1976. The Xistence od X-Efficiency. *American Economic Review* 66: 213–216.